

УДК 262.12:94(100)«1939/1945»(477)

о. Орест СМІЦНЮК

*Коломийсько-Чернівецька єпархія УГКЦ***БОРОТЬБА ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ СВЯТОСТІ ЖИТТЯ
В ДІЯЛЬНОСТІ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО
ДОБИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

«Основою всякого суспільного ладу має бути ненарушена святість людського життя. Людська душа, - це ж твір у безконечність важніший і цінніший, ніж усі матеріальні добра чи дари Божі...».

Андрей Шептицький. «Неубий».

Коли говоримо про феноменальність Митрополита, бо це дійсно вселюдського планетарного масштабу постать, подарована Богом українському народові, то маємо на увазі багатогранність його обдарувань і діяльності. Але його духовний портрет відображається особливо на тлі трагізму доби, у якій у повній величі виявилися тотожність його слів і діл. Це подвиг - у час бездержавності твого народу, у найважчий період випробувань - бути духовним пастирем. На його долю випали дві світові війни, польська пацифікація, німецька окупація, радянська тоталітарна система з воюючим атеїзмом, численними концтаборами і масовим знищенням населення.

Але один із найболючіших моментів, а одночасно найменш об'єктивно висвітлених, або, точніше, спотворено висвітлених, - це питання щодо позиції Митрополита Андрея Шептицького та його діяльності в час німецької окупації Галичини.

Ішла Друга світова війна, нечувана за своїми розмірами і жорстокістю. Кругом вбивства. Український народ поставлений між ковадлом і молотом на грані двох світів. На Україні розігрувався театр воєнних дій. Народ, який з княжих часів не мав своєї держави, бо не дали добрі сусіди утвердитися козаччині, став, як писав Іван Франко, пішаком на політичній карті світу. Після кривавих і нечуваних у своєму звірстві злочинів радянських окупантів, які прийшли 1939 р. і, відступаючи, підвели, так би мовити, підсумок «своєї місії» у львівських тюрмах, на Бригідках і Лонцького, де залишили після себе криваве місиво, - людей, розіп'ятих на тюремних стінах, з кілками в животах та випущеними нутрощами, - прийшли на зміну нові військові в зелених мундирах уже з європейської високорозвиненої країни, називаючи себе спадкоємцями культури Гете і Гейне, прийшли з лозунгом «Got mit uns!».

І місцеве населення Галичини їх вітало як визволителів від тоталітарного комуністичного режиму. «В цьому немає нічого дивного», -

пише відомий кардинал Тіссеран, добре обізнаний з ситуацією в Галичині. Цю думку поділяв видатний американський дослідник політичної історії Джон Армстронг, стверджуючи, що, переживши період радянської влади, «українці вітали б будь-які війська, які протистояли радянському союзові». Його підтримує біограф Шептицького француз Жан Франсуа Шарон, відомий під іменем Кирило Королевський, який пише: *«Росіяни нарobili стільки лиха в Галичині, що були зненавиджені усіма без винятку»* [2, 237].

Була ще інша причина, чому на Західній Україні німців вітали як визволителів: на них покладали українські політичні сподівання, а саме - проголошення української автономії. Ідею її проголошення підтримували деякі високопоставлені особи «Третього Рейху» і серед них Альфред Розенберг - райхсміністр окупованих східних територій [2, 237].

Проте перше відчуття свободи, яке виникло внаслідок відступу радянських військ, було короткочасним, бо головною сутністю ладу, який прийшов на зміну комуністичному, залишилося насильство, тепер уже німецьке. З самого початку панування нацистів населення Західної України охопила атмосфера страху, яка глибоко пронизала всі верстви українського суспільства. Населення знову стало жертвою репресій: почалися арешти, розстріли і масове нищення євреїв. Шептицький, як духовний пастир, не міг бути задоволений нацистською політикою в Галичині - він розумів, що оця стримана прихильність місцевого галицького населення до німців більшою мірою зумовлена страхом перед поверненням радянської влади, ніж безпосередньою підтримкою націонал-соціалізму. Митрополит, як далекоглядний політик, був обізнаний з антикатолицьким законодавством рейху. Ставлення Митрополита до німецького режиму під час окупації Галичини пройшло певні стадії: наявні документальні джерела свідчать про три етапи сприйняття Шептицьким нацистської окупації, і ця зміна політичних поглядів була дуже драматичною в його житті. *Спочатку він трактував німецьке завоювання, як звільнення від радянського гніту, що переповнив уже чашу терпіння. Згодом критично підійшов до оцінки гітлерівської політики, і нарешті його висловлювання та дії стали абсолютною опозицією до нацистського режиму.*

Отже, Шептицький вітав навіть прихід німців в Галичину. Першого липня 1941 року митрополит написав пастирське послання, в якому підтримав проголошення незалежної Української держави, а німців трактував як таких, що дали можливість проголосити таку державу. За це найбільше його критикували і радянська влада, і поляки.

Чи треба було відмовитися від своєї держави?

Чому позиція Радянського Союзу з «Пактом Молотова-Рібентроппа» пояснюється, а позиція Шептицького - ні. Адже ж перед війною радянські солдати браталися з німецькими воїнами, про що свідчать численні фотографії. Саме Радянський Союз показав тоді нацистам, як треба створювати концтабори. Радянський Союз із Німеччиною поділили Польщу.

З релігійного погляду, зміна радянської окупації на німецьку перш за все означала, що Греко-Католицька Церква в Західній Україні позбулася офіційного атеїзму і українці при німцях будуть мати релігійну свободу. І це почало справджуватися, оскільки німецька влада дозволила відновити релігійну діяльність, заборонену комуністами.

Те, що Шептицький закликав до послуху німецькій владі, було швидше за все умовним пристосуванням до нової ситуації, а не щирою підтримкою нацистської Німеччини, її ідеології і політики.

Тобто, підкреслюючи сказане, можна стверджувати:

- німці дали можливість проголосити свою автономію;
- дали можливість релігійної свободи та поширення унії на східні терени України, що було дуже важливо для Шептицького;
- за два роки Радянська влада так представила себе з негативної сторони, що місцевому населенню хотілося якнайшвидше звільнитися від цього тирана. Треба було прожити цих два роки, щоб так зненавидіти радянських «визволителів».

Однак лояльність Митрополита до німецької влади зникла, коли він зрозумів справжні наміри нацистів. Коли Західна Україна була приєднана до «Генерал-губернаторства» (1 серпня 1941 р.) й заарештовано українських політичних діячів, Митрополит Андрей заявив про свій протест. Він ще раніше (22 липня 1941 року) звертався телеграмою до Гітлера, Гімлера та Рібентроппа, де стверджував, що підтримка Німеччини українцями залежатиме від визнання Берліном українських політичних ідеалів. *«Українська нація - писав митрополит - з 1918 року веде криваву боротьбу проти польської та радянської держав заради свого ідеалу - об'єднаної вільної України, що є необхідним та очевидним. Знищення цього ідеалу державності підірве щирі симпатії та довіру до німецького уряду і негативно вплине на життєві інтереси українського народу й, особливо, на новий справедливий порядок в Східній Європі»* [3,238].

Подібні послання були надіслані різним німецьким урядовим інституціям Українською Національною Радою та Радою Мужів довір'я.

Шептицькому закидають те, що він звертався своїми посланнями до місцевого населення, закликаючи до послуху державній німецькій владі. Це був заклик до послугу християн справедливим наказам влади, які не противляться Божим законам. Прихований зміст цих послань полягав у тому, що в разі невиконання владою умов, а саме видання несправедливих наказів, і таких, що суперечать божим законам, християни не зобов'язані коритися такій владі.

Коли надії українців на автономію були вщент розбиті приєднанням Західної України до Генерал-Губернаторства й арештом українських політичних діячів, Шептицький висловлює протест. І не тільки виявленням претензій німецькій владі за нехтування українськими політичними прагненнями керувався владика Андрей. Він бачив все більші і більші

звірства німецької влади по відношенню до українського, польського та єврейського населення, і тому не міг не засудити окупаційну політику насильства та нищення людей, як таку, що суперечить християнській заповіді любові та загальнолюдським моральним цінностям. У листі до папи Пія XII від 29-31 серпня 1942 р. він пише: *«Ця система брехні, обману, несправедливості, грабунку, спотворення всіх ідей цивілізації та порядку; ця система егоїзму, перебільшеного до абсурдної межі, тотального божевільного націонал-шовінізму, ненависті до всього, що є красивим та добрим, ця система становить собою таке щось феноменальне, що найпершою реакцією при вигляді цього монстра є онімиле здивування. Куди заведе ця система нещасний німецький народ? Це може бути ніщо інше, як дегенерація раси, якої ще не було в історії»* [3, 240].

Якими в цій ситуації Митрополит бачив роль та обов'язок Церкви як духовний пастир і наставник? Утверджувати християнський обов'язок захисту святосі людського життя. Німців не переконаєш у злочинності офіційної політики винищення євреїв, але можна проявити громадянський непослух владі, організувавши нелегальні притулки для євреїв, щоб їх переховувати. Шептицький і сам переховував, а також доручав це робити духовенству, наражаючи себе та інших на явну небезпеку. Такі негласні розпорядження про переховування євреїв йшли по лінії Церкви, по єпархіях та деканатах. У Станіславі також переховували єврейські родини від масового тотального нищення. Шептицький розумів, що тривала війна, попередня радянська окупація та наступна німецька можуть привести до загальної деморалізації суспільства. Основна проблема полягала в тому, щоб захистити людське життя. Це один із найважливіших християнських обов'язків. На цьому святоюрський владика наголошував у посланні «Про милосердя» (червень 1942 р.). Святість людського життя ще яскравіше виражена в пастирському посланні «Не убий» (листопад 1942 р.). Він засуджує різні способи вбивства, включаючи санкціоновані німецькою державою, та політичні. Митрополит підкреслює, що *не можна йти на компроміс із християнською совістю, порушуючи Божі Закони заради згоди із німецькою владою.*

На Святоюрській горі сидів старець, якому, як колись біблійному Йову, випало побачити, як виплекану ним християнську цивілізацію в Галичині руйнував таран войовничого комуністичного безбожництва, коли Церква і народ входили в свою страсну п'ятницю, на свою Голгофу. Пізніше цю християнську цивілізацію продовжувала нищити система гітлерівського націонал-шовінізму, яка отруювала українське суспільство і несла на собі прокляття Каїна. І казав цей старець: «Не убий!» Не убий, не нарушуй святість людського життя. Бо сам Бог стереже тої святости. Бо голос крові брата твого кричить до Всевишнього із землі: *«Сьогодні ти проклятий еси над емлею, що розтворила уста пити кров твого брата з твоїх рук. Коли оратимеш землю, вона не дасть тобі плоду, будеш скитальцем і вигнанцем на землі»*[4, 224]. Саме про запобігання цій моральній деградації суспільства

та збереження виплеканої ним християнської цивілізації в Галичині, про роль і місію духовенства, як духовного проводу, в час воєнного лихоліття свідчать Собори УГКЦ, які проводилися з 1940 по 1944 р.р.

У ці важкі хвилини для Церкви й народу Митрополит скликає Собори, щоб пригадати людям про необхідність дотримання Божих Заповідей, аби дати їм надію, підтримати дух терплячого народу, щоб мати близький контакт і вірними через священників. Це був єдиний можливий спосіб спілкування з вірними та спосіб їх захисту. Тому ця подія стала бажаною для народу і Церкви.

Ці тривалі, фактично безперервні впродовж усієї війни Архиєпархіальні Собори своїми рішеннями підкреслювали, що пріоритетом є закон, який виключно належить Богові; завдання ж віруючих - це обов'язки перед Богом.

Хочеться звернути увагу на окремі рішення Собору, у яких ідеться про цінність людського життя. Зокрема, у декреті «Про п'яту заповідь Божу» від 10 грудня 1942 р. прийнято: *«Собор доручає духовенству з великою наполегливістю братися до лікування жахливих ран, завданих організму нашої Церкви і народу через численні факти людинобивства, якого допустилися наші вірні. Якщо в якійсь громаді є декілька таких випадків, треба організувати туди відповідну комісію з богослужіннями для запобігання таким випадкам. У проповідях мусять душ пастирі і місіонери працювати над тим, щоб злочинців довести до покаєння, а всіх вірних - до оцінки важкої ваги того злочину. Усі вірні мусять бути доведені до усвідомлення жахливої церковної кари екскомуніки і задержання гріха, що їх Церква накладає на людинобивство»*[5, 257].

Шептицький, як ніхто з його попередників і наступників, постійно писав послання духовенству та вірним. Це були звернення, що торкалися питань віри, моралі, освіти, тверезого способу життя, виховання, посту, милосердя, відношення до рідної землі та інших громадянських та християнських чеснот, до різних категорій громадян. Ці звернення кожної неділі і свята зачитувалися у всіх церквах розлогої архієпархії. Це був своєрідний спосіб формування світогляду галицьких українців. Та й не тільки українців. Цими численними зверненнями Митрополит Андрей Шептицький намагався стримувати суспільство в рамках моралі. Тому й називають цю епоху епохою Шептицького. Бо саме він поклав печать свого духа на усіх ділянках суспільного життя тогочасної Галичини. Наведемо уривки з декількох його послань.

«Яким болем для батька видіти сина, сплямненого неповинно проллятою кров'ю, від якого з обмерзінням відвертаються сусіди і знайомі! Але ж хто зможе, зрештою, описати чи зобразити всі тії терпіння, які з життя роблять хресну дорогу болю і смутку» [4, 167].

А ось цитата з відомого послання «Не убий», де Митрополит навчає, як відноситися до людей, які здійснюють вбивство: *«Уникати товариства з ними, нехай дадуть зрозуміти чоловіковбивцям, що вважають їх як заразу та*

небезпеку для села. Коли ніхто злочинця не привитає, ніхто його до хати не впустить, ніхто до нього не промовить, коли навіть і в церкві християни будуть вистерігатися біля нього стояти, тоді він навернеться і зачне життя покаяння і працю над поправою» [4, 226].

Очевидно, такою повинна бути реакція пастиря на тяжкий гріх людиноббивства чи інші тяжкі гріхи незалежно від того, коли вони вчинені: у мирний час чи воєнний. Митрополит не тільки сам засуджував гріх вбивства, але й спонукав до того духовенство, очолюваної ним Церкви.

Ці Собори, про які йдеться, відбувалися, а листи-послання писалися, коли ріками лилася кров, коли життя людське не мало ніякої цінності, коли Україна стала розмінною монетою в руках двох монстрів, що намагалися кривавим способом поділити світ на межі впливу. Як слушно зауважує єврейський діяч Юліян Бузганг у книзі «Митрополит Шептицький», «Митрополит погрожував «карою Божою» всім, що проливають неповинну кров і самі себе відчужують від людського суспільства, нехтуючи те, що в цьому суспільстві є найбільшою людською святістю, себто людське життя. Його голос - то був гучний голос протесту» [4, 46].

Тепер ХХІ ст. Але Україна й надалі перебуває в стані війни. Знову проливається невинна українська кров. І знову лунає застереження Слуги Божого Андрея «Не убий». Бо кров убитого брата волатиме про помсту, бо проклятий будеш на землі.

Хочеться вірити, Господи, що заступництво Слуги Божого Митрополита Андрея вічною нагородою святих у небі і прославою на Твоїх престолах тут, на землі, якнайшвидше припинить кровопролиття і дасть можливість Батьківщині Україні зайняти вистраждане достойне місце під сонцем.

Література:

1. Бусганг Юліян. Митрополит Шептицький. - Львів: Інститут релігії та суспільства Українського Католицького університету, 2009. - С. 15 - 50.
2. Кравчук Андрій, Християнська соціальна етика під час німецької окупації Галичини, 1941-1944: Митрополит Андрей (Шептицький) про солідарність, опір владі та захист святості життя, Науковий збірник із церковної історії «Ковчег», Ч.2, Львів - 2000, Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, с.224 - 269.
3. Шептицький Андрей, Про милосердя, Листи-послання, 1939-1944, Фонд духовного відродження ім. Андрея Шептицького, Львів - 1991, с.165 - 182.
4. Шептицький Андрей, Не убий, Листи-послання, 1939-1944, Фонд духовного відродження ім. Андрея Шептицького, Львів - 1991, с. 222 - 231.
5. Шептицький Андрей, Декрет «Про п'яту заповідь», Листи-послання, 1939-1944, Фонд духовного відродження ім. Андрея Шептицького, Львів - 1991, с. 257 - 258.

f. Smytsnyuk Orest

**THE STRUGGLE FOR THE SANCTITY OF LIFE PRESERVATION
IN ACTIVITY OF METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY DURING
THE DAYS OF WORLD WAR II**